

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA ILUSTRĂRI DE L.K. HLAVSA AFLATE ÎN PATRIMONIUL BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE

MARIANA ENACHE VIDA

Numele lui I. K. Hlavsa este puțin cunoscut. Studiile despre ilustrație și desenul umoristic românesc îl amintesc vag. Cel care îi acordă oarecare importanță este C. Prodan în „Sculptura, pictura și gravura românească”, București 1937, în care îl menționează ca fiind ceh de origine, dar născut la Iași, elev al lui Rola Piekarski și C. Jiquid.

Datele despre biografia lui Hlavsa sunt puține. Știm că a fost activ la Iași, unde a ilustrat ziarul „Caraghiosul” și „Calendarul Caraghiosului” apoi, atras de București, a lucrat aici ca desenator la săptăminalul „Veselia”, scos de L. Cazzavillan și condus de D. Marinescu-Marion. De asemenea a lucrat ilustrație de carte (pentru T. Demetrescu, P. Dulfa, Sofia și Ion Nădejde). „Anuarul Bucureștilor” îl amintește, la categoria desenatorii, cu adresa (str. Regală 8), pînă la anul 1900, sub numele de Hlacza.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, desenul umoristic și ilustrația de carte se realizau la noi, mai ales de către artiști străini. În 1871, Hașdeu deplinea lipsa unei litografii și a unor autori români. Mulți dintre proprietarii de zare erau de asemenea străini. C. Bacalbașa observa că unii dintre aceștia, fără a fi personalități de o cultură deosebită au făcut din presă o afacere și nu un instrument de ridicare morală. Între ei s-ar putea număra și Luigi Cazzavillan (1846–1902), italian stabilit la București, fondator al ziarului „Universul”, în 1884. Ziarul lui Cazzavillan nu făcea politică, ci reclamă, publica foiletoane și mai ales cit mai mult fapt divers. Astfel sunt pozitive eforturile deosebite pentru a avea legătura directă la Paris în cazul afacerii Dreyfus, cind tirajul ziarului atinge 30 000 exemplare pe zi.

În 1891, Cazzavillan scoate un săptăminal ilustrat: „Veselia”, care preia modelele occidentale ale presei ilustrate umoristice de la „Fliegende Blätter” la „Charivari” și „Simplicissimus”. Inițial ziarul a fost un experiment, de format mic – avea 8 pagini cu 2–3 imagini (zincografii) –, unele în plină sau dublă pagină cu fonte colorate sau imprimări cu 2–3 culori. Titlurile spectaculoase, de senzație, amintesc lumea lui Caragiale. Autorul desenelor umoristice din „Veselia” este Hlavsa. Maniera lui de lucru este diferită de aceea a lui Rola Piekarski și C. Jiquid, cu care credem că a fost în bune relații, dată fiind colaborarea lor ca ilustratori la aceeași carte. El se dovedește a fi un desenator experimentat,abil, care cunoaște îndeaproape lecția umoru-

Hlavsa, I. K., „Caraghiosul”, frontispiciu, I, nr. 1/7.05.1889

lui francez și german. Desenul său este fluent, liniar (specific reprodusă în presă), cu hașurație ordonată, suplă.

Desenul umoristic este o categorie aparte față de caricatură. El traduce inclinarea spre glumă și ironie, ascunse sub o aparență de seriozitate. Alături de C. Jiquid, Hlavsa a fost unul dintre desenatorii care au făcut vogă la noi,

Hlavsa, I. K., *Nunta din rasol*, „Veselia”, I, nr. 5/8, 12.1891

Hlavsa, I. K., *Avocatul și client*, „Veselia”, I, nr. 9/21–25, 12.1891

Hlavsa, I. K., *Cancan la Paris*, „Veselia”, I, nr. 14/12.01.1892

adaptind modelele desenului umoristic european (Grévin, Caran d'Ache, Leonce Petit, Oberländer, Hengeler, F. Reinecke etc.), la realitățile autohtone. Lucările sale sint semnate cu numele intreg sau cu inițială (modul în care semnează făcind parte integrantă din compoziție) și însoțite de autorul zincului: Squareia (aluzie la grazorul italian Squarcione) inc. (ivit). Alături de Hlavsa apar și alți artiști cu o tehnică mult mai primitivă precum: Fr. Hättner, monogramistul IS, zincograful F. Jones.

După C. Prodan, Hlavsa s-a născut la Iași. Există aici o familie mai mare,

Hlavsa, I. K., *În tren*, „Veselia”, I, nr. 59/6 – 18.09.1892

Hlavsa, I. K., *Cum ţe pare tualeta mea?*, „Veselia”, I, nr. 47/12 – 24.07.1892

căci în „Caraghiosul” nr. 2 și nr. 3 din 1889 apare un anunț prin care un nume Josef Hlavsa dă „lecțiuni de muzică instrumentală pentru particulari, familii și institute” la Iași, pe str. Fetu nr. 6. Poate că are legătură de rudenie cu familia lui Hlavka Josef (1832–1908), arhitect praghez, activ către mijlocul secolului și la Cernăuți. Cert este că Hlavsa a activat la Iași, unde a ilustrat un ziar de scurtă apariție al lui N. Cosma: „Caraghiosul” (7–28/05.1889) și „Calendarul Caraghiosului” pe anul 1890. Ilustrația din „Calendar” repetă identic ilustrația din ziar, ceea ce presupune păstrarea

clișeelor și circulația lor. „Calendarul” este publicat în tipolitografia lui H. Goldner, în 1890, ilustrat cu peste 60 de gravuri și fotocopii dintre care unele importante din străinătate.

Ziarul „Caraghiosul” ridică probleme interesante cum ar fi spre exemplu cazul frontispiciului cu moto și compoziție cu figuri numeroase, în mișcare, dominate de un șarivari cocoșat în costum vag popular, cu căciulă, amintind de frontispiciile anilor 1860—1870 create de H. Trenk sau Alexander Kaczeanowski.

Desenele lui Hlavsa sunt ilustrații la anedote. Și el are o „serie” intitulată „Cugetări profunde” și creează tipuri: *Savantul*, *Palavra*, *Confidenții* (*Gogoman și Găgăuț*), *Confidentele* (*Dărdala și Potloaga*) și.a. În genere aici, ca și mai tîrziu la „Veselia”, personajele sunt grotesci, aflate în dialog, puternic marcate de comicul de situație, cu desen nervos, alert, cu duct discontinuu aproape punctat. Semnalăm și vinietele ce apar în trei glume, multe realizate în tehnica siluetei (rață, vulpe, lună etc.).

La „Veselia”, Hlavsa este mai „monden”. Aici preia un tip de frumusețe feminină frecvent întîlnit mai ales în presa central europeană, cu forme opulente strinse în corset, cu păr abundant, ochi mari și nas cărnos. Substratul, „expli-

Hlavsa, I. K., *Jiquidi, C. Dulju, P., Isprăvile lui Păcală*, București, 1894

Hlavsa, I. K., *Demetrescu, T. Intim. Poeme în proză. Nuvele*, București, 1894

cația” sau legenda în versuri a desenului îi aparține lui D. Marinescu-Marion, cronicarul și redactorul „Veseliei”. Marion, cunoscut ca „poet al soacrelor”, mai colabora la „Foarfeca” cu ziaristul Rocco și C. Jiquidi, la „Fintina Blanduziei” (seria 2/1889) și a condus pînă la moarte (1909) „Veselia”, unde a semnat cu diverse pseudonime — Cucurigu, Moș Glumici, Vede tot, Pisicuța, Orion și mai ales Nicodem. El a scris cronică versificată în ton de mahala, spirituală, ce stîrnea interesul lui Caragiale spre exemplu, care în corespondență cu V. Mestugean dorea să-și procure „Cartea soacrelor”, apărută la București, la Tipografia „F. Göbl și fiili”, a curții regale, care avea copertă ilustrată — credem, dat fiind stilul desenului — de Hlavsa, pe hirtie subțire violacee (un drac ține pe spate o babă, ambii cu grimase, subliniat grotesc).

Se remarcă la Hlavsa o evoluție de la un comic greoi de situație, de la personaje cu capetele supradimensionate și legende complicate spre o formulă de desen umoristic lejer, ce se constituie ca ilustrație la scene de vodevil, cu siluete subțiri, cu decupaje decorative cu sau pe fond negru. *Pocițurile naturii* (în care bărbatul are cap de oaie — vagă aluzie la studiile de fizionomie sau travestiurile lui Grandville), *Nunta din rasol* ce relatează fericita

unire dintre o bucătăreasă și un mușteriu, *Avocatul și clientul* sint tipuri ce se leagă de tradiția lui H. Daumier sau A. Gill, asemenei seriei de perechi nepotrivite: în vilegiatură (*La Bâi, La Rucdr, La Sinaia*), la patinaj sau la restaurant, dar mai ales la *Bal mascat*. Sint similitudini tematicce intre *Voyages en chemin de fer* (H. Daumier), *Souvenire du bal Chicard* (P. Gavarni), *Les Bains de Blanckerbergh* (Cham), intre „gommeux” de Forain sau *Pierrot de Willette* și tematica abordată de Hlavsa în paginile „Veseliei” din primii ani de apariție (1891—1892). Hlavsa a urmărit sincronizarea desenului umoristic de la noi cu cel european și a creat un stil ce va fi urmat de majoritatea umoriștilor de după 1900.

Totodată el a fost și un ilustrator de talent. Remarcăm coperta volumului „*Intim. Poeme în proză. Nuvele*” de Traian Demetrescu (Tradem), cu o scrisoare către autor de Al. Vlahuță (București, Editura Librăriei H. Steinberg 1894, imprimată la tipolitografia și fonderia de litere Dor/oteia/P. Cucu). Reprezintă un peisaj cu o barcă pe riu și două personaje — un țăran la rame și un orășean cu melon (autorul) ce privește extaziat randoarea naturii. Traian Demetrescu mărturisea de altfel în prefată: „*Am scris aceste pagini în cea mai desăvârșită singurătate. Ele cuprind senzațiile și cugetările pe care mi le-a deșteptat mediul naturii unde n-am trăit decât prin mine însuși*”. Desenul este voit simbolic cu mult negru și efecte de duct, cu textul scris cu diverse caractere uneori tremurate parcă ar fi scris din fum și singe. Sint interesante frontispiciile rea-

lizate cu linii de alamă ornate, ce se întâlnesc frecvent și la alte publicații.

Un alt aspect al activității de ilustrator al lui Hlavsa îl constituie desenele realizate pentru volumul lui Petru Dulfu „*Isprăvile lui Păcală*”. După G. Călinescu, P. Dulfu a reușit o operă de „restituire” a unei narării populare, „*Isprăvile lui Păcală*”, epopee poporană în 24 cînturi, ilustrată cu 55 imagini de C. Jiquidă și Hlavsa, ce a primit premiul Academiei Române în 1895. „*Isprăvile*” a avut multe ediții — ediția VII revăzută cu copertă de A. Murnu, București, 1920, păstrează încă fără a le mai menționa autorii ilustrațiile originale. Tot Hlavsa ilustrează în 1896 și „*Legenda țiganilor din popor pentru popor*”, București, Carol Müller 1896 și un alt Păcală al lui Iosif Nădejde, „*Năzdravniile lui Păcală*”, Librăria Universală Alcalay et Co. cu G. Grotta, în care reia ilustrațiile din ediția P. Dulfu. De altfel Hlavsa a lucrat ilustrație și pentru Sofia Nădejde, după cum o demonstrează trei lucrări în tuș aflate în colecția Cabinetului de stampe al Muzeului de Artă al R. S. România, apărute în „*Lumea nouă*” din 1894 (articolel *Din chinurile chiriașilor*). Presupunem că artistul manifestă o înclinație pentru mișcarea socialistă, dată fiind colaborarea sa cu militanți socialisti (Tr. Demetrescu, Sofia și Ioan Nădejde și a.). Ilustrațiile sunt de dimensiuni mici, pline de haz, cu un duct sigur și alert.

Studiul activității lui Hlavsa relevă aspecte inedite ale desenului umoristic în presa și în carteasă românească de la sfîrșitul secolului XIX, perspective noi și conexiuni europene.